

Dr Katarzyna Chudy-Laskowska

Katedra Metod Ilościowych w Ekonomii
Politechnika Rzeszowska

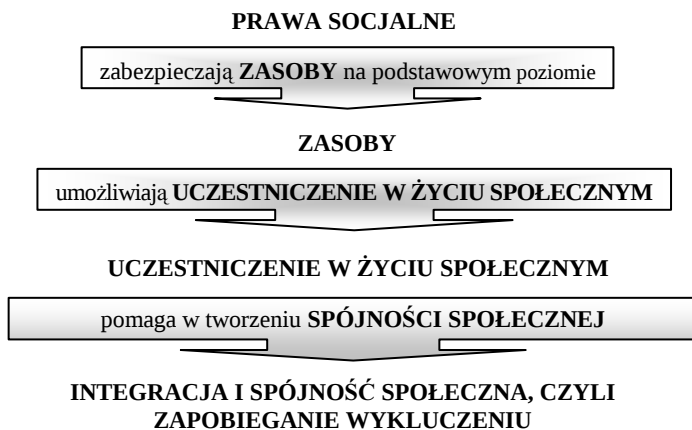
Dr Kinga Stępień

Zakład Finansów i Bankowości
Politechnika Rzeszowska

Nowe zjawisko w badaniach społecznych – identyfikacja wykluczenia społecznego wśród studentów Podkarpacia i ich rodzin

WPROWADZENIE

1 maja 2004 r. Polska oraz dziewięć innych krajów europejskich stało się oficjalnie członkami Wspólnoty Europejskiej. Rozpoczął się proces integracji nowo przyjętych społeczności. Celem integracji społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez wyrównywanie szans i poszerzanie możliwości ludzkich wyborów oraz działania na rzecz zwiększania partycypacji jednostek w ważnych aspektach życia [Czapiński, Panek, 2005]. Jedną z możliwości jest zapewnienie praw socjalnych na odpowiednim poziomie.

Rysunek 1. Zapewnienie praw socjalnych a zapobieganie wykluczeniu

Źródło: opracowanie własne.

Coraz częściej rodzi się pytanie o poziom oraz warunki życia mieszkańców poszczególnych państw, jako symptomu wykluczenia społecznego. Co zrobić, aby był on podobny we wszystkich krajach członkowskich. Pierwszym krokiem do rozwiązania tego problemu jest zidentyfikowanie mocnych i słabych stron rozwoju społeczno-gospodarczego państwa, w jakich dziedzinach stoi ono na wysokim poziomie, a jakie obszary należy wspierać. Przy tego typu problemach pojawiło się pojęcie „wykluczenia społecznego”. Jest wiele terminów na określenie tego zjawiska (ubóstwo, nierówność społeczna, podklasa, marginalizacja, disaffiliacja) [Abrahamson, 2005]. Studiując literaturę przedmiotu można spotkać różne definicje wykluczenia społecznego. Każda z nich posiada jednak pewne cechy wspólne:

- charakteryzuje się ono brakiem uczestniczenia w podstawowym nurcie działania społeczeństwa oraz dostępu do zasadniczych systemów społecznych,
- wiąże się z pozbawieniem lub niezrealizowaniem świadczeń socjalnych,
- może oznaczać zerwanie więzi z rodziną i społeczeństwem, powodować utratę poczucia tożsamości i celu w życiu,
- niesie ze sobą zagrożenie związane z powielaniem modelu i „dziedziczeniem” pewnych cech warunkujących pokoleniowy charakter wykluczenia,
- to dynamiczny proces spowodowany brakiem zasobów, często jest zjawiskiem kumulatywnym, prowadzącym do sytuacji wielowymiarowej depriwacji o różnych stopniach natężenia z różnymi stadiami i fazami [Czapiński, Panek, 2005].

Można mówić o trzech nurtach badawczych nad wykluczeniem społecznym w Zjednoczonej Europie. Jest to podejście niemieckie, brytyjskie i francuskie. I tak: w badaniach **niemieckich** pojawiają się cztery tezy dotyczące nierówności społecznych, które przedstawiono w książce *„Time and Poverty in Western Welfare States”* [Leisering, Leibfried, 1999]. Dotyczą: czasowości (proces ubożenia zachodzi w czasie), czynnikowości (jest zależny od wielu czynników), demokratyzacji (proces ten może dotknąć każdej grupy społecznej) oraz biografizacji (jest związany z życiem poszczególnych członków społeczeństwa). W **Wielkiej Brytanii** weszło do obiegu pojęcie „nowego miejskiego ubóstwa”, które wiąże się z terminem podklasy [Murray, 1990]. W 1996 roku pojawiły się głosy na temat rozróżnienia terminu podklasy oraz grup ludzi wykluczonych społecznie [Levitas, 1996]. Wiele miejsca w swoich badaniach poświęca wykluczeniu społecznemu R. Levitas, która doszła do wniosku, że zjawisko wykluczenia należy traktować trójpłaszczyznowo [Levitas, 2005]. Płaszczyzny te określiła skrótami [Levitas, 1999]: **RED** – (*redistributionist*), płaszczyzna redystrybucyjna, traktuje wykluczenie społeczne jako konsekwencję ubóstwa. Podstawowym instrumentem ograniczania ubóstwa jest podnoszenie poziomu świadczeń społecznych. **MUD** – (*moral underclass*), płaszczyzna podklasy moralnej, największy nacisk położony jest na moralne i kulturowe przyczyny ubóstwa, na dziedzi-

czenie ubóstwa. **SID** – (*social integrationist*), płaszczyzna integracji socjalnej, wskazuje pracę zarobkową jako główny i jedyny akceptowany środek włączania ludzi w wieku produkcyjnym do życia społecznego. B. Barry wskazuje na konieczność odróżnienia dwóch terminów wykluczenia społecznego i społecznej izolacji. Izolację społeczną definiuje jako zjawisko nieuczestniczenia (jednostki lub grupy) w głównym nurcie zdarzeń społecznych, natomiast termin „wykluczenia społecznego” rezerwuje dla (podzbioru) zjawiska, gdzie osoby lub grupy stają się wykluczone nie mając wpływu na przyczyny i dzieje się to niezależnie od nich [Barry, 1998]. J. Le Grand prowadzi badania nad wykluczeniem społecznym i wskazuje na konieczność rozdzielania osób uważanych za wykluczone społecznie na dwie grupy. W swoich analizach [Le Grand, 2003] wyróżnia tych, których życie zepchnęło na margines społeczny, a oni sami nie mieli na to większego wpływu oraz tych, którzy nie korzystają z dobrodziejstw życia społecznego z własnego nieprzymuszonego wyboru. Wskazuje na to, że wykluczenie społeczne z wyboru jest także problemem społecznym. Termin wykluczenia społecznego po raz pierwszy pojawił się w badaniach i opracowaniach **francuskich**. Tam również weszło w życie pojęcie „disaffiliacji” [Castel, 1990] oraz zaawansowanej marginalizacji [Wacquant, 2003]. Wskazano wtedy różnicę w postrzeganiu wykluczenia społecznego. Obecnie obserwuje się we współczesnym społeczeństwie przesunięcie z rozwarstwienia pionowego do poziomego. W tym świetle można być wykluczonym lub włączonym do społeczeństwa, być w centrum lub na peryferiach społeczności. Obecnie nie chodzi o to, by postrzegać jednostkę, która jest na „**górze (-up)**” bądź na „**dole (-down)**”, ale „**w (-in)**” lub „**poza (-out)**” społeczeństwem [Touraine, 1991]. Najlepszym przykładem wykluczenia społecznego jest ghetto o czym wspomina Z. Bauman [Bauman, 2001]. Mówi o wykluczeniu społecznym na górze „on the top” i na dole „on the bottom”, ale w innym znaczeniu. Wykluczenie „na górze” jest dobrowolne i symboliczne w tzw. zamkniętych społecznościach, „na dole” zaś jest niezamierzone i dotyczy marginesu społecznego [Bauman, 2001]. Można więc dostrzec dwa podejścia do problemu wykluczenia społecznego. *Skandynawsko-niemieckie*, które twierdzi, że wykluczenie społeczne może spotkać każdego podczas jego życia (rozwód, trudności w życiu osobistym, brak pracy, śmierć małżonka itp.), ale jest procesem przejściowym. Z drugiej strony podejście *atlantycko-francuskie* postrzega współczesne formy nierówności jako coś, co przytrafia się „im”, nie „nam”. Biedni są wyalienowani, wykluczeni z normalnego toku życia, tworzą tzw. podklasy często jednolite etnicznie. W obydwu podejściach zauważa się przejście z pionowego rozwarstwienia do rozwarstwienia poziomego [Abrahamson, 2005].

Badania wykluczeń społecznych są trudne w realizacji, ponieważ nie wypracowano dotychczas jednej ogólnej metody identyfikacji tego zjawiska. Pojawiło się ciekawe podejście do wskaźników określających wykluczenie

społeczne. Należy najpierw zidentyfikować i wyodrębnić cztery zbiory, których dotyczą wskaźniki. Na poziomie społeczeństwa oraz środowiska, do którego przynależy dana jednostka, a następnie konstruować odpowiednie wskaźniki. Niżej pokazano trzy przypadki częściowego i pełnego wykluczenia społecznego (por. tabela 1).

Tabela 1. Przypadki dotyczące wykluczenia społecznego

		SPOŁECZEŃSTWO	
		Włączenie	Wykluczenie
ŚRODOWISKO	Włączenie	Społeczeństwo heterogeniczne, np. Stany Zjednoczone, zapewnia tożsamość społeczeństwu i identyfikuje je jako amerykańskie, np. koło siebie żyją różne społeczności Żydzi amerykańscy, Irlandczycy amerykańscy, amerykańscy Włosi.	Ta sytuacja jest dobrze znana w Europie. Wśród grup etnicznych, które nie posiadają obywatelstwa i żyją we własnych społecznościach np. Turcy w Niemczech, Afrykańczycy we Francji. Grupy te są wykluczone ze społeczeństwa, ale włączone we własne środowisko.
	Wykluczenie	Wiele ludzi żyje w homogenicznych społeczeństwach, które składają się z osób np. które opuściły tereny wiejskie, a w poszukiwaniu zatrudnienia znaleźli się w mieście. Nie potrafią się zidentyfikować i zakwalifikować do środowiska miejskiego. Wykluczenie ma charakter raczej subiektywny.	W tym przypadku występuje brak poczucia więzi zarówno ze środowiskiem, w jakim dana jednostka się obraca, jak i ze społeczeństwem, w którym dana osoba żyje. Przypadek ten charakteryzuje się najniższym poziomem jakości społecznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Berman, Philips, 2000, s. 329–350].

W Polsce do prac nad konstrukcją metodologii pomiaru wykluczenia społecznego włączył się Główny Urząd Statystyczny, który nie tylko przygotował listę wskaźników charakteryzujących ekonomiczne wykluczenie, ale także wykonał szacunki dla 1999 i 2000 roku. Wskaźniki te nie wymagały badań panelowych. Podzielone są na trzy grupy: wskaźniki strukturalne, podstawowe oraz drugorzędne (tabela 2).

Prace Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) umożliwią w przyszłości prowadzenie systematycznych analiz dotyczących wykluczenia społecznego. [Szukielojć-Bieńkuńska, 2002].

Wykluczenie społeczne stwarza bezpośrednie zagrożenie dla ładu i porządku społecznego [Human Security Report, 2003]. Wiąże się z polaryzacją i różnicowaniem społecznym. Poczucie marginalizacji i wykluczenia społecznego

rodzi zagrożenia dla porządku społecznego, gdyż może wpływać na radykalizowanie postaw wśród grup wykluczonych niosąc zagrożenia dla stabilności społeczeństwa. Może także zagrażać postępowi społecznemu, co uwidacznia Narodowa Strategia Integracji Społecznej. Przyczynia się do stopniowego ograniczania podmiotowości jednostek i grup społecznych, zanikania społecznej aktywności, zdolności do działania oraz utrwalania się bierności społecznej [Czapiński, Panek, 2005]. Podłożem tego procesu jest „zrywanie więzi społecznych mających fundamentalne znaczenie dla społecznej aktywności, zdolności do samoorganizacji społecznej, kształtowania demokratycznego ładu społecznego”. Proces ten może prowadzić do społecznej katastrofy [*Narodowa Strategia Integracji Społecznej*, 2004].

Tabela 2. Podstawowe i drugorzędne wskaźniki strukturalne

WSKAŹNIKI	OPIS
STRUKTURALNE	1. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem, po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych.
	2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem, bez uwzględnienia w dochodach transferów społecznych.
	3. Wskaźnik kwintylowego zróżnicowania dochodów.
PODSTAWOWE	1. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem według płci i wieku.
	2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem według rodzaju aktywności ekonomicznej oraz płci.
	3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem według typów gospodarstwa domowego.
	4. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem według typu własności mieszkania.
	5. Relatywny wskaźnik głębokości ubóstwa.
DRUGORZĘDNE	1. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem przy przyjęciu różnych granic ubóstwa (dyspersja wokół granicy ubóstwa).
	2. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia transferów społecznych według płci.
	3. Współczynnik Giniego nierównomierności rozkładu dochodów.

Źródło: [Szukielojć-Bieńkuńska, 2002, s. 49].

WYKLUCZENIE SPOŁECZNE WŚRÓD STUDENTÓW UCZELNI PODKARPACIA I ICH RODZIN – WYNIKI BADAŃ

Celem analizy było przedstawienie stopnia wykluczenia społecznego wśród studentów uczelni podkarpackich oraz ich rodzin. Założono hipotezę, że pochodzenie ma wpływ na stopień wykluczenia.

Do diagnozy posłużono się wskaźnikiem ELSI (*Economic Living Standard Index*). Został on opracowany przez Ministerstwo Rozwoju Społecznego Nowej Zelandii. Pozwala mierzyć nie tylko czysto materialne aspekty bytu, ale uwzględnia jego wymiar społeczny [*Poziom życia...*, 2004]. Autorzy tej metody wskazują na jej użyteczność i możliwość zastosowania na czterech obszarach badawczych. **Opisu zjawiska** – zastosowanie daje większe możliwości opisu badanej zbiorowości w podziale na pewne z góry zadane podgrupy. **Badania efektów różnic pomiędzy uzyskanymi wynikami dotyczącymi warunków życia**. Miernik może być użyty do analizy efektów zmiany warunków życia ze względu na różne typy działań socjalnych. Dostarcza dodatkowych narzędzi do rozwikłania efektów wywołanych przez dochody oraz pozwala oddzielnie badać warunki życia. **Wyjaśnienia zróżnicowania warunków życia**. Pozwala wyodrębnić różne poziomy zróżnicowania społecznego badanej populacji. **Oceny**. Umożliwia ocenę wpływu socjalnych interwencji na warunki życia mieszkańców zwłaszcza dotkniętych już wykluczeniem społecznym. Jest narzędziem oferującym możliwość oceny efektów interwencyjnych w sferze społecznej związanej z warunkami życia.

Niski poziom życia może być charakteryzowany słabym dostępem i korzystaniem ze środków materialnych, niemożliwością uczestniczenia w działaniach społeczeństwa i potrzebą redukcji codziennych wydatków [Jansen, Spittal, Krishnan, 2005]. Miernik ELSI jest oceną poziomu deprivacji odczuwanej przez społeczeństwo poprzez:

- stopień niezaspokojenia potrzeb w odniesieniu do wyposażenia gospodarstw domowych w podstawowe oraz ponadpodstawowe sprzęty określające tzw. materialną bazę egzystencji, jest to wskaźnik wysokiego standardu życia, jednostka posiada takie rzeczy, na jakie ma ochotę, wskaźnik ELSI_{5F} uwzględnia ten aspekt od potrzeb najbardziej podstawowych do uważanych za luksusowe,
- stopień nieuczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym z powodu braku środków finansowych,
- stopień koniecznej redukcji wydatków z powodu złej sytuacji finansowej [Bombol, Słaby, 2004].

Miernik ELSI zawiera grupę pytań, w których respondenci oceniają własne warunki życia, relację między obecnymi wpływami a wydatkami, na jakie jest zapotrzebowanie w życiu codziennym oraz satysfakcję z obecnych warunków życia. Badanie może być przeprowadzone w różnych formach: W prowadzonej analizie zastosowano ankietę studyjną. W przedstawionym badaniu, ELSI przyjmuje zgodnie z autorską (arbitralną) koncepcją liczby pytań oraz zastosowanych skal odpowiedzi od 0 (niski poziom życia) do 75 (wysoki poziom życia) punktów.

Analizę przeprowadzono na próbie 1132 studentów studiów dziennych uczelni podkarpackich. Do szkoły państwowej uczęszczało 67% badanych, pozostała część pobierała nauki w szkołach niepublicznych. Z Rzeszowa lub innego dużego miasta na Podkarpaciu pochodziło 23% badanych studentów, 22% – to osoby mieszkające w mieście o średniej wielkości, natomiast więcej niż połowa to studenci mieszkający w małym miasteczku lub na wsi.

Z badań wynika, że 73% badanych uważa dochód, jaki posiadają na utrzymanie za niewystarczający. Natomiast **56% jest ogólnie zadowolonych ze swojego obecnego standardu życia**. Struktura dotycząca podejmowania pracy przez studentów układa się podobnie. Około 40–50% osób nie pracuje wcale, a na stałe chodzi do pracy od 10 do 17%. 84% badanych studentów posiada pełną rodzinę. Tylko 2–3% osób nie posiada obojga rodziców. Ponad połowa badanej populacji w grupie studentów pochodzących z Rzeszowa lub innego dużego miasta ma czynnych zawodowo rodziców (53%). Najgorzej sytuacja wygląda w grupie osób pochodzących z terenów wiejskich. Tylko w co trzecim gospodarstwie domowym rodzice mają pracę. W podobny sposób oceniają jako sytuację zamożną swojej rodziny studenci pochodzący z Rzeszowa i miast średniej wielkości (około 11%). Gorzej ocena ta wypada w grupie studentów pochodzących z terenów wiejskich, tylko 5% uważa, że rodzina jest zamożna.

Około 55% studentów z każdej grupy uważa, że rodzice są zabezpieczeni na starość. Zmieniają się tylko poglądy, dzięki czemu zyskują to zabezpieczenie. Najczęściej wskazania dotyczą emerytur jakie otrzymają w przyszłości (54%), zgromadzone dobra (19%) oraz obligacje i polisy.

Z tabeli 3 wynika, że studenci poddani są większym ograniczeniom w planowaniu wydatków na podane aktywności, które są wspólne dla obu badanych grup. Tylko w przypadku zakupu lekarstw, wizyt u fryzjera i wydatków związanych z hobby sytuacja jest odwrotna, ale są to niewielkie różnice.

Tabela 3. Ograniczenia, jakie muszą poczynić respondenci z powodu braku środków

STUDENCI		RODZICE	
1		2	
Zakup odzieży	67%	Zakup odzieży	50%
Wizyty u fryzjera	41%	Wizyty u fryzjera	48%
Zakup lekarstw	22%	Zakup lekarstw	23%
Bilety do kina	60%	Bilety do kina i teatru	58%
Bilety do teatru	67%		
Wyjazdy turystyczne w Polsce	69%	Wyjazdy turystyczne w Polsce	60%
Wyjazdy turystyczne za granicę	82%	Wyjazdy turystyczne za granicę	72%
Kupowanie prezentów	71%	Kupowanie prezentów	53%
Rozmowy telefoniczne	68%	Rozmowy telefoniczne	59%

1		2	
Wydatki na hobby	63%	Wydatki na hobby	64%
Zmianę okularów	20%	Ogrzewanie mieszkania	31%
Mieszkanie na peryferiach	8%	Zużycie wody	31%
Zakup książek do nauki	49%	Użytkowanie samochodu	36%
Zakup beletrystyki	47%	Prywatne leczenie	49%
Zakup żywności	22%	Poszukiwanie tańszego noclegu	73%
Wyjazdy na zagle, narty	76%	Czas wolny	57%
Chodzenie na imprezy	78%	Wizyty u rodziny i znajomych	27%

Źródło: opracowanie własne.

Postawiono pytanie, czy miejsce zamieszkania ma wpływ na powstałe ograniczenia. Do uzyskania odpowiedzi użyto testu chi-kwadrat (χ^2). Poziom istotności przyjęty do badań wynosił $\alpha=0,05^1$. Testowano następującą hipotezę:

H_0 : miejsce zamieszkania nie ma wpływu na powstałe ograniczenia. Z przebiegu procedury weryfikacji wynika, że relacja $p < \alpha$ ($\alpha=0,05$) zachodzi w większości przypadków, a zatem w tych przypadkach istnieje związek pomiędzy powstałymi ograniczeniami a miejscem zamieszkania respondentów. Tylko w pięciu przypadkach takiej zależności nie ma (zużycie wody, użytkowanie samochodu, rozmowy telefoniczne, wykup lekarstw oraz wizyt u rodziny i u znajomych).

Krótką prezentacją danych scharakteryzowała odczucia respondentów i ich rodziców, co do ich sytuacji dotyczącej ograniczeń, a tym samym odczuć depriwacji. Kolejnym etapem było zidentyfikowanie zjawiska wykluczenia społecznego. Dodatkowo podział na grupy wyznaczyło miejsce pochodzenia danej rodziny (Rzeszów lub inne większe miasto, miasta średniej wielkości oraz teryn wiejskie).

Zbadano, czy rozkład użytego wskaźnika niedoboru w odniesieniu do studentów pochodzących z różnych miejsc zamieszkania będzie charakteryzował się zróżnicowaniem. Założono także, że będzie istniała zależność pomiędzy pochodzeniem danej rodziny a wielkością wskaźnika ELSI.

Suma wszystkich punktów z pytań wyniosła 85. Dokonano kalibracji skali celem usunięcia wartości odstających. Jeśli suma wszystkich punktów była mniejsza od 10 zastąpiono ją wartością minimalną. Od każdego wyniku uzyskanego dla badanej rodziny odjęto 10 punktów. Stąd maksymalna wielkość, jaką można było uzyskać wyniosła 75 punktów². Rozkład punktów tworzących skalę przedstawia się następująco:

¹ Jeśli komputerowy poziom istotności $p > \alpha$, to nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej, która mówi o braku związku pomiędzy badanymi cechami

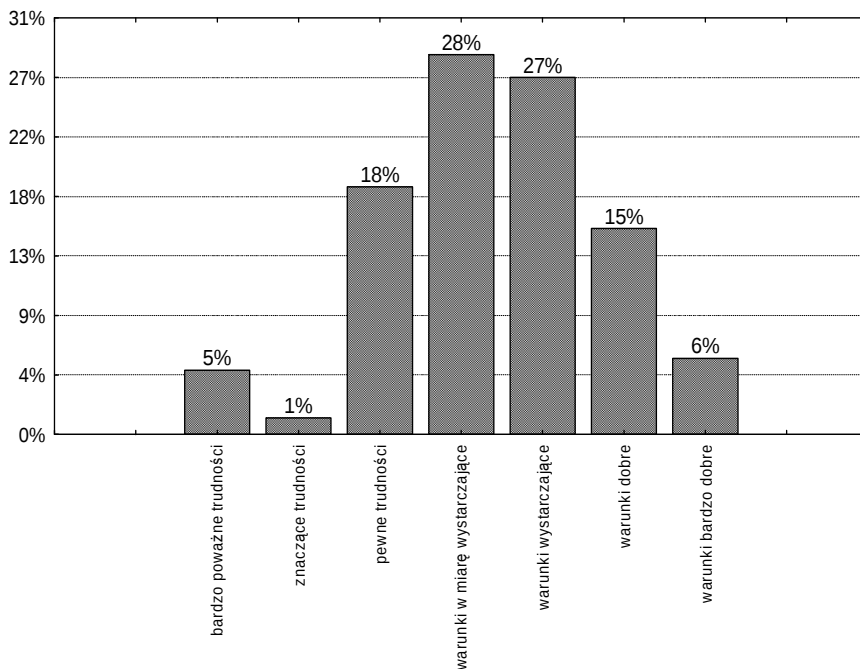
² Działania te wynikają z metodologii użycia wskaźnika ELSI.

Tabela 4. Skala dotycząca rozkładu punktów skali ELSI dotyczących poziomu życia studentów oraz ich rodzin

Punkty	Poziom	Etykieta	Wykluczenie
0–14	Poziom 1	bardzo poważne trudności	wykluczeni społecznie
15–24	Poziom 2	znaczące trudności	zagrożeni wykluczeniem
25–34	Poziom 3	pewne trudności	
35–44	Poziom 4	warunki w miarę wystarczające	
45–54	Poziom 5	warunki wystarczające	
55–64	Poziom 6	warunki dobre	
65 i więcej	Poziom 7	warunki bardzo dobre	

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań oraz z rys. 2 wynika, że bardzo poważne trudności ma, a więc w obszarze wykluczenia społecznego znajduje się 5% rodzin. Natomiast zagrożonych wykluczeniem społecznym jest 1% badanej populacji. Tylko w 6% sytuacja okazała się być bardzo dobra.

Rysunek 2. Rozkład punktów dotyczących poziomu życia wg skali ELSI dla studentów i ich rodzin w 2005 roku (w %)

Źródło: opracowanie własne z użyciem pakietu STATISTICA 7.1.

Po podziale na grupy według pochodzenia danej rodziny, I grupa – Rzeszów lub inne większe miasto, II grupa – miasto średniej wielkości, III grupa – małe miasteczko lub tereny wiejskie, okazuje się, że najgorsza sytuacja dotycząca poziomu życia oraz stopnia wykluczenia społecznego znajduje się w grupie III, tam aż 6% rodzin żyje w stanie wykluczenia społecznego, a zagrożonych wykluczeniem jest 1% badanych gospodarstw domowych. Najlepiej pod tym względem jest w grupie I, w której badane były rodziny zamieszkujące duże miasta. Tam objętych wykluczeniem społecznym jest zaledwie 3%, a zagrożonych wykluczeniem 1% badanych rodzin.

Dla poszczególnych grup obliczono średnią punktację. Największa średnia znajduje się w I grupie (39,9 pkt), minimalna w grupie III (33,6 pkt).

Sprawdzono testem ANOVA czy różnice w średnich są istotne statystycznie. Postawiono hipotezę: H_0 : Średnie uzyskanych punktów w skali ELSI w badanych trzech grupach nie różnią się w sposób istotny statystycznie. Aby można było przejść do testu ANOVA, należy sprawdzić, czy wariancje w poszczególnych grupach są jednorodne. Do obliczeń użyto testu Levene'a o jednorodności wariancji. Test przeprowadzono na poziomie istotności $\alpha=0,05$ stawiając hipotezę: H_0 : Wariancje w badanych trzech grupach są jednorodne statystycznie.

Tabela 5. Wyniki testu na jednorodność wariancji

Suma punktów w skali ELSI dla studentów i ich rodzin	SSE	dfe	MSE	SSB	dfB	MSB	F	p
	165,03	2	82,51	67760,25	1127	60,12	1,37	0,25

Źródło: opracowanie własne z użyciem pakietu STATISTICA 7.1.

Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że $p > \alpha$. Nie ma podstaw do odrzucenia H_0 o jednorodności wariancji. Główne założenie zostało spełnione, a więc można przejść do zbadania stałości wariancji. Przyjęty poziom istotności $\alpha=0,05$.

Tabela 6. Wyniki analizy wariancji

Suma punktów w skali ELSI dla studentów i ich rodzin	SSE	dfe	MSE	SSB	dfB	MSB	F	p
	7322,87	2	3661,43	195268,6	1127	173,26	21,13	0,00

Źródło: opracowanie własne z użyciem pakietu STATISTICA 7.1.

W tym przypadku $p < \alpha$, a więc H_0 odrzucamy. Średnie w grupach różnią się w sposób istotny statystycznie. Przeprowadzono także dokładny test Newmana Keulsa³ w celu sprawdzenia, czy wszystkie pary średnich różnią się istotnie.

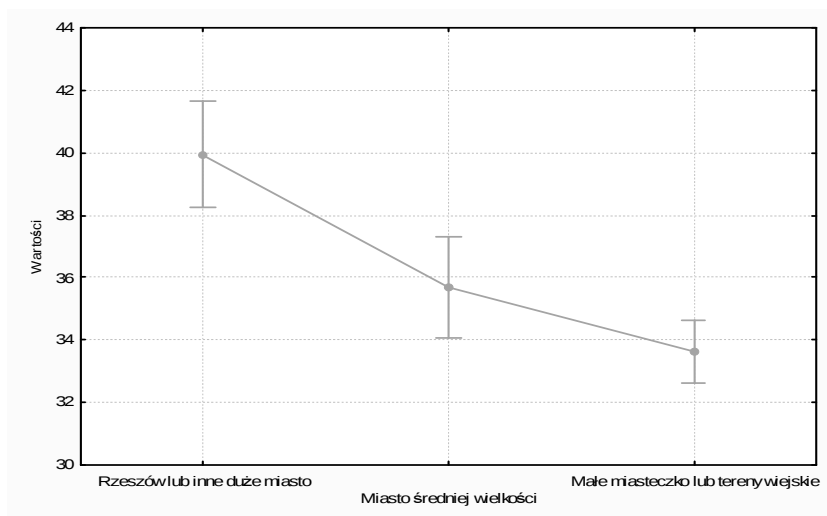
³ Test Newmana i Keulsa należy do grupy testów opartych na tzw. studentyzowanym rozstępie. Bada hipotezę o równości pewnej grupy średnich [Stanisz, 1998 s. 189].

Okazało się, że dla wszystkich grup różnice te są istotne statystycznie. Komputerowe poziomy istotności p w każdym przypadku pozwalały na odrzucenie H_0 o równości średnich pomiędzy badanymi grupami, co przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Wyniki testu Newman-Keulsa

	Średnie	{1}	{2}	{3}
	39,9		35,7	33,6
Rzeszów lub inne duże miasto {1}	39,9		0,000054	0,000022
Miasto średniej wielkości {2}	35,7	0,000054		0,049885
Małe miasteczko lub tereny wiejskie {3}	33,6	0,000022	0,049885	

Źródło: opracowanie własne z użyciem pakietu STATISTICA 7.1.

Rysunek 3. Wykres średnich w poszczególnych grupach

Źródło: opracowanie własne z użyciem pakietu STATISTICA 7.1.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że istnieje różnica w stopniu wykluczenia mieszkańców trzech grup wyznaczonych przez miejsce zamieszkania. Testy wykazały, że różnice są istotne statystycznie. Najmniejszą średnią charakteryzowała się grupa wyznaczona przez mieszkających w małych miasteczkach oraz na wsi. Tam też najwięcej mieszkańców należy do grupy wykluczonych społecznie oraz najwięcej badanych zagrożonych jest wykluczeniem społecznym. Najmniejszy odsetek osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem pochodzi z większych miast. Natomiast najgorszą sytuację mają osoby zamieszkujące tereny wiejskie.

PODSUMOWANIE

W ostatnich miesiącach debata polityczna i społeczna przesunęła swój nacisk na zjawisko wykluczenia społecznego, które stało się „nabrzmiłym” problemem społecznym. Ubóstwo, poziom życia i wykluczenie społeczne to trzy różne, ale przenikające się zjawiska. Wielu ludzi jest biednych, lecz nie są oni wykluczeni społecznie. Dlatego pojęcie to wymaga teraz nowego podejścia [Dahrendorf, 1999].

Badania opierały się o dane ankietowe, czyli subiektywne odczucia respondentów związane ze stopniem zaspokojenia podstawowych potrzeb, zadowolenia z posiadanych dóbr i dotychczasowej egzystencji, a także ograniczeń, z jakimi muszą się „borykać” podczas swojego życia. Dotyczyły nie tylko oceny własnej sytuacji, ale także sytuacji ich rodziców. Ankieta miała na celu sprawdzenie, czy wśród badanej populacji znajdują się osoby wykluczone społecznie, określane niedoborami w poziomie konsumpcji. Stwierdzono, że rodziny pochodzące z grupy wyznaczonej przez miejsce zamieszkania: Rzeszów lub inne większe miasto na Podkarpaciu odczuwają najniższy stopień ograniczenia konsumpcji. Znajduje się tam najmniejszy odsetek ludzi wykluczonych społecznie. Największe ograniczenie konsumpcji jest wśród osób pochodzących z małych miasteczek i terenów wiejskich.

Wyniki przeprowadzonych badań mogą być pomocne w podejmowaniu strategicznych decyzji na szczeblu wojewódzkim, dotyczących zrównoważonego rozwoju, co jest jednym z głównych celów Unii Europejskiej. Dają rozeznanie w kwestii zidentyfikowania wykluczenia społecznego. Mogą stanowić podstawę do podjęcia decyzji w sprawie zorganizowania pomocy przez samorząd lokalny w tym nowym, trudnym społecznie zjawisku.

LITERATURA

- Abrahamson P., 2005, *New Forms Of Inequality In Contemporary Society*, University of Copenhagen.
- Human Security Report, 2003.
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej 2004.
- Poziom życia Polaków. Komunikat z badań, 2004, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa.
- Barry B., 1998, *Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income*, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London .
- Bauman Z., 2001, *Community: seeking safety in an insecure world*, Cambridge Polity Press, Cambridge.
- Bauman Z., 2001, *The Individualized Society*, Cambridge Polity Press, Cambridge.

- Berman, Philips, 2000, „Indicators of Social Quality and Social Exclusion at National and Community Level”, Social Indicators Research, An International and interdisciplinary Journal for Quality of Life Measurement, Kluwer Academic Publishers.
- Bombol M., Słaby T., 2004, *Inne podejście do oceny poziomu życia ludności – niedobory konsumpcji* [w:] *Polska w Unii Europejskiej – strategie rozwoju, perspektywy i problemy*, SGH, Warszawa.
- Castel R., 1990, *Poverty, marginalisation and social exclusion in the Europe of the 90's*, Alghero, Italy.
- Czapiński J., Panek T., 2005, *Diagnoza Społeczna 2005 – Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa.
- Dahrendorf R., 1999, *Time and Poverty In Western Welfare States*, Cambridge UP, Cambridge.
- Jansen J., Spittal M., Krishnan V., 2005, *ELSI Short Form, User Manual for Direct Measure of Living Standards*, Centre for Social Research and Evaluation, Ministry of Social Development, New Zeland.
- Le Grand J., 2003, *Individual Choice and Social Exclusion*, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.
- Leisering L., Leibfried S., 1999, *Time and Poverty in Western Welfare States*, Cambridge UP, Cambridge.
- Levitas R., 1996, *The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony*, Critical Social Policy.
- Levitas R., 2005, *Inclusive Society?, The Social Exclusion and New Labour*, Palgrave Macmillan.
- Levitas R., 1999, *New Labour and Social Exclusion*, Citizenship and Social Exclusion Panel, Nottingham Conference Papers.
- Murray C., 1990, *The Emerging British Underclass*, London IEA.
- Słaby T., 2006, *Konsumpcja – eseje statystyczne*, Difin, Warszawa.
- Stanisz A., 1998, *Przystępny kurs statystyki w oparciu o program STATISTICA PL na przykładach z medycyny*, StatSoft Polska, Kraków.
- Szukielój-Bieńkuńska A., 2002, *Przygotowanie GUS do prezentowania wskaźników społecznego wykluczenia proponowanych przez Unię Europejską*, „Polityka Społeczna”, numer spec. 11/12, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Touraine A., 1991, *Face a l'exclusion*, Esprit, No141.
- Wacquant L., 2003, *The rise of advanced marginality: notes on its nature and implications*, Acta Sociologica Vol. 39, No 1.

Streszczenie

Niniejszy artykuł przybliży problem wykluczenia społecznego, które istnieje od dawna wśród wielu społeczeństw, ale dzięki integracji europejskiej zostało zidentyfikowane, nazwane i podejmowane są działania mające na celu przeciwdziałanie tego typu zjawiskom.

Celem jest przedstawienie stopnia wykluczenia społecznego wśród studentów uczelni podkarpackich oraz ich rodzin. Założono hipotezę, że pochodzenie ma wpływ na stopień wykluczenia.

Do diagnozy użyto wskaźnika ELSI, który pozwala mierzyć nie tylko materialne aspekty bytu, ale uwzględnia jego wymiar społeczny. Użyto testu chi-kwadrat i analizę wariancji. Na podstawie badań stwierdzić można, że różnica w stopniu wykluczenia mieszkańców grup wyznaczonych przez miejsce zamieszkania jest istotna statystycznie, co potwierdza założoną hipotezę badawczą.

New Phenomenon in Social Research – Identification of Social Exclusion Amongst Podkarpacie Region University College Students and Their Families

Summary

This article approaches the problem of social exclusion that has been existing for a long time in various societies, but thanks to the European integration it has been identified, named and certain actions are undertaken in order to counteract that kind of phenomena.

The article's objective is to present the degree of social exclusion amongst the Podkarpackie Region university-college students. The hypothesis was assumed that the descent has influence on the degree of exclusion.

In order to diagnose, the ELSI index was used which allows to measure not only the material aspects of living, but also takes into account its social dimension. Basing on the research, the conclusion can be drawn that the difference in the exclusion level of dwellers' groups determined by the place of residence is statistically important, which confirms the assumed research hypothesis.